

2. Пехота О. М. Особистісно-орієнтоване навчання: підготовка вчителя : [монографія], [2–е вид. доп. та перероб.]. Миколаїв : Гліон, 2006. 272 с.

КРИЗОВІ СТАНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВНАСЛІДОК ЗМІНИ СОЦІАЛЬНОГО ПОЛОЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Оверчук В.А.

д.е. н., к.психол.н., професор кафедри психології
Донецький національний університет
імені Василя Стуса (Україна)

Лапшова Н.С.

старший викладач кафедри психології
Донецький національний університет імені Василя Стуса
(Україна)

Зміна: набуття або втрата соціального положення є одним із значних життєвих етапів для особистості. Процес втрати чи надбання соціального статусу супроводжується стресами та видозмінами в поведінці як самої особистості, так і оточуючих, у зміні структури соціальних відносин особистості [7].

Динаміка соціального статусу особистості, що пов'язана із травматичним досвідом, має тенденцію як прогресу так і регресу. Втрата або надбання соціального статусу практично завжди являє собою дистрес з психологічними наслідками, які можуть залежати від структури особистості та наявних психологічних особливостей [1].

Однією із важливих характеристик, яка протистоїть динаміці соціального статусу є стійкість. М. Нортвей, Е. Франкель, Р. Поташин стверджують, що соціальний статус людини в одній групі являє собою зовнішню міру

психологічної характеристики, що називається соціальним прийняттям, якою людина володітиме в інших групах [9]. А тому, утвердивши соціальний статус в одній групі, людина набуває якостей, які сприяють такому повторному досвіду в іншій групі. Проте це твердження може бути суперечливим, оскільки динаміка будь-яких психологічних явищ майже повністю залежить від умов, у яких вони розгортаються. Проте, Б. Ананьєв зауважував наявність взаємозалежностей між соціальним статусом особистості та її індивідуально-психологічними властивостями. Він зазначав, що соціальний статус людини є вихідною точкою у формуванні її структурно-динамічних властивостей, що у подальшому впливають на підтримання цього соціального статусу [5]. Тому стійкість можна вважати важливою характеристикою динаміки соціального статусу.

Адаптація до новонабутого соціального статусу відбувається, перш за все, в межах малої групи та референтної групи особистості [10]. Це пов'язано з тим, що підтвердження та закріплення нових форм поведінки, що вимагаються новим статусом, проходить саме в межах спілкування в малих групах, і мала група підтверджує новий статус особистості для більш широкого суспільного кола, частиною якого є ця мала група. З іншого боку, мала група підтверджує чи не підтверджує досягнення нового статусу і закріплення в ньому для самої особистості, що дозволяє їй впевнено демонструвати новий статус в ширшому колі суспільних взаємин [5].

Однією з головних проблем та кризових станів внаслідок зміни соціального статусу є стратегія розподілу особистих витратних та невідновних ресурсів на шляху до реалізації планів та здійснення бажаної соціальної динаміки. Невідновним ресурсом для особистості є час, і тільки усвідомлення відповідального ставлення до цього ресурсу дозволяє адекватно справлятися з викликами соціальної взаємодії протягом всього життя людини. Планування життя

та адекватний розподіл ресурсів часу вкрай необхідний для досягнення будь-яких цілей, зокрема, статусних.

Відновними ресурсами особистості є фізіологічні можливості, фізичні сили інші види ресурсів. Серед цих інших видів ресурсів, як можна назвати соціальними найважливішими є фінансові ресурси та різні види капіталу: інтелектуальний, емоційний, соціальний. Названі види ресурсів також можна вважати накопичуваними і невитратними: при певних обставинах, зокрема, збереженні фізіологічного та психічного здоров'я накопичені особою соціальні зв'язки, авторитет, знання та навички, що не будуть втрачатися, але тільки збільшуватися, примножуючи можливості цієї особистості в полі соціуму.

Всі різновиди ресурсів базуються на підґрунті наявності того, що умовно можна визначити як фізіологічні ресурси організму. З точки зору фізіології це серцево-судинний запас, гормональний баланс організму, стабільність обміну речовин тощо. З поведінкової та побутової точки зору цей ресурс визначається, як наявність фізичних і душевних сил для виконання роботи, навчання, підтримання певного типу поведінки, бажаного спілкування та інших видів активності.

При зменшенні кількості фізичних і душевних сил характер зовнішніх проявів особистості різюче змінюється, людина стає "не схожою сама не себе": вона швидко дратується, впадає в переважно негативні емоційні стани, стає агресивною або надміру апатичною, втрачає координацію. З поглибленням втоми і втратою сил людина втрачає фізичну координацію аж до втрати можливості тримати речі в руках та підтримувати вертикальне положення тіла, починає неадекватно поводитися та заговорюватися (втрачає контроль над мовлення і формулюванням думки) і в якийсь момент втрачає свідомість. Довга відсутність сну та\або перевтома центральної нервової системи призводить до двох важливих наслідків: фізичного перегрівання тканин мозку та забруднення кровотоку мозку продуктами його

життєдіяльності. Власне основна фізіологічна причина сну полягає в тому, що лише вві сні мозок звільняється від продуктів життєдіяльності та охолоджується. Тому при досягненні певної температури він автоматично "вимикається", що проявляється у втраті людиною свідомості і глибокому сні трансового типу протягом більш як доби або протягом кількох діб. Характерною ознакою знесилення є втрата фізичної чутливості та відсутність неврологічних реакцій периферійної нервової системи (людина не демонструє колінного та ліктьового рефлексів, не реагує на поколювання голкою тощо).

Зміна соціального статусу як важлива життєва ціль пов'язана з низкою труднощів. З одного боку, вона може вимагати значних витрат як часу, так і зусиль, наприклад, для набуття нової професії, досягнення значного доходу та підвищення майнового статусу або вищої посади, перемоги на виборах тощо. З іншого боку, зміна статусу обов'язково, як ми вже з'ясували, вимагає зміни соціальних ролей, що включає в себе зміну манери мислення, життєвих цілей та пріоритетів, манери триматися, поведінки, та навіть міміки і характеру висловлювання.

Всі ці зміни з одного боку вимагають енергетичних витрат, а з іншого, вимагають певних фізіологічних змін для фіксації нових способів поведінки та підтримання нового способу життя.

Широко відомі приклади того, як на високій посаді, або з розширенням бізнесу людина знесилюється, втрачає зв'язки з близькими та друзями, руйнує здоров'я і в кінцевому рахунку втрачає більше, ніж набула в результаті зміни соціального статусу. Слід пам'ятати, що соціальна динаміка вимагає фізіологічної підоснови, енергетичних витрат та забезпечення певною кількістю життєвих сил.

Нами було проведене дослідження соціометричного статусу особистості на вибірці з 324 осіб студентів та випускників Вінницького державного педагогічного

університету ім. Михайла Коцюбинського (ВДПУ) та Донецького державного університету ім. Василя Стуса (ДонНУ) низки гуманітарних та технічних спеціальностей. За допомогою соціометрії та автосоціометрії були отримані соціометричні статуси учасників досліджуваних груп в обставинах робочого та дозвільного середовища. Характерні для особистості набори чинників, що визначають набуття соціального статусу визначались для прийнятих в літературі соціометричних типів: знехтуваних, неприйнятих, прийнятих та зірок [9].

За результатами дослідження, ми прийшли до висновку, що соціометричне положення особистості в малій групі, що безпосередньо відображається на подальшому визначенні соціального статусу особистості в ширшому суспільному колі, визначається трьома основними напрямками: особистісними характеристиками (на 85 відсотків), груповими процесами (на 10 відсотків) та соціальними умовами (на 5 відсотків). Контекст діяльності визначає релевантність психологічних напрямів. Відповідно, адаптація особистості до зміни соціального статусу визначається, перш за все, динамікою особистісних характеристик, що стали причиною зміни соціального статусу, і значно меншою мірою – груповими процесами [6]. Вони відображаються в соціально-демографічних характеристиках особистості в контексті групи. Визначальні чинники адаптації можуть суттєво відрізнятися для представників різних напрямків професійної діяльності.

Адаптація та особливості кризових станів внаслідок зміни соціального статусу значною мірою залежать від типології особистості відносно процесу набуття соціометричного статусу у малій групі. Така типологія пов'язана з визначеними шляхом експерименту характеристиками для особистості наборами чинників набуття соціального статусу для окремих соціометричних типів: знехтуваних, неприйнятих, прийнятих та зірок.

Література

1. Агабабян С.Р. Социально-психологические особенности личности, потерявшей престижный социальный статус: автореферат дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.05. Ростов-на Дону, 2002. 17 с.
2. Бондаренко В.А. Эмпирическая модель воспроизводства социального статуса. *Мир России. Социология. Этнология*. 2002. №11. С. 126 – 156.
3. Десев Любен. Психология малых групп. Социальные иллюзии и проблемы. – М.: Прогресс, 1979.
4. Левін О.Л. Соціологічна теорія суспільства. *Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*. 2019. №3. С. 32 – 38.
5. Морено Я. Л. Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе / Пер. с англ. А. Боковинова. — М. : Академический проект, 2001. — 320 с.
6. Овсяннікова В.В. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій особистості та її соціального статусу. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. №1. С. 107 – 115.
7. Бурдые П. Формы капитала. *Journal of Economic Sociology*. 2002. №3. С. 60 – 74.
8. Cheng T.J., Tracy J.L. Why Social Status Is Essential (But Sometimes Insufficient) for Leadership. *Trends in cognitive sciences*. 2020. №24(4). P. 261 – 263.
9. Cillessen A.H. N. Sociometric status types //The Encyclopedia of Child and Adolescent Development. – 2019. – С. 1-11.
10. Mahadevan N., Gregg A. P., Sedikides C. Self-Esteem as a hierometer: Sociometric status is a more potent and proximate predictor of self-esteem than socioeconomic status //Journal of Experimental Psychology: General. – 2021.

11. Rubineau B., Lim Y., Neblo M. Low status rejection: How status hierarchies influence negative tie formation. *Social Networks*. 2019. №56. P. 33 – 44.

12. Von Rueden C. The roots and fruits of social status in small-scale human societies. *The psychology of social status*. New York: Springer, 2014. P. 179 – 200.

ОСОБИСТІСНА ГОТОВНІСТЬ ПСИХОЛОГА ДО НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Пілецький В.С.

к.психол.н., доцент кафедри соціальної психології
Прикарпатського національного університету імені Василя
Стефаника

Проблема особистісної готовності практичних психологів до професійної діяльності є однією із актуальних у просторах сучасної науки і практики, особливо в умовах наслідків пандемії. Вказаній проблематиці присвячені численні дослідження Н.В. Чепелевої, Н.І. Пов'якель, В.Г. Панка, Е.А. Клімова, Н.С. Пряжнікова, А.К. Маркової, А.А. Деркача, А.І. Донцова, І.В. Дубровіної, Ф.Е. Василюка та ін.

Дослідження проблеми готовності до професійної діяльності здійснюється науковцями різноаспектно та системно [1; 2]. Результатом їх пошуку стала концепція психологічних професійно важливих якостей. У численних дослідженнях переконливо доведено залежність професіоналізації від рівня розвитку якостей особистості, які відповідають вимогам виконуваної діяльності. У ролі провідних професійно-важливих якостей психолога називають психологічну спостережливість, мислення, самовладання, вміння слухати, емпатію і креативність. Особливе значення надають ціннісному компонентові готовності до професійної діяльності психолога, він є